

ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ: ОСОБЛИВОСТІ, ЗАКОНИ, ФУНКЦІЇ

Проаналізовано сутнісні характеристики процесу обміну інформацією: окреслено значення термінів «спілкування», «педагогічне спілкування»; описано функції, які притаманні процесу спілкування; досліджено закони спілкування; вказано на їхню залежність від психологічних особливостей учасників спілкування, а також закономірностей процесу спілкування; виокремлено етапи, згідно з якими відбувається процес педагогічного спілкування.

Ключові слова: спілкування, педагогічне спілкування, процес спілкування, співрозмовник, функції спілкування, закони спілкування, етапи спілкування.

Постановка проблеми. Критерій ефективності й успішності професійної діяльності педагога певною мірою визначений рівнем майстерного володіння словом, культурою мовлення, вмінням розповідаючи переконати інших учасників навчально-виховного процесу. Відомо, що одним із найважливіших пріоритетів для сучасної людини в умовах сучасного інформаційного суспільства є успіх. Наскільки він важливий у системі цінностей, можна зрозуміти з численних презентованих стратегій, які розроблені для його досягнення. Мистецтво спілкування у цих стратегіях є цеглиною, яка закладена у фундамент. Сучасні фахівці у галузі спілкування вказують на пряму залежність успіху людини у професійній діяльності, у взаєминах з іншими членами суспільства від вміння спілкуватися. Звичайно, стосунки з людьми можуть обмежуватися посмішкою, кивком голови та іншим жестом, тобто засобами невербальної комунікації, але найчастіше – це привітання, а далі – жвава розмова або поважна бесіда. Залежно від індивідуальних особливостей люди мислять образами, звуками, відчуттями, проте всі послуговуються мовою, словом як основним засобом вияву наших думок.

Стан дослідження. Вивченням проблем спілкування займалися багато і українських, і зарубіжних вчених. Зокрема А. Піз вивчає аспекти невербального спілкування (жести, міміку, проксемику, почерк). Е. Берн зосереджувався на вивченні «транзакцій» (від англ. *transaction* – угода), які є основою міжособистісного спілкування. Російський мовознавець Й. Стернін досліджує проблеми психо- та

когнітивної лінгвістики, комунікативної поведінки. Л. Виготський вивчає зв'язок мовлення і мислення, психологію вербального мислення. Об'єктом наукових розвідок Ф. Бацевича є природа спілкування і комунікації: функції, типи, закони спілкування, тенденції розвитку сучасного спілкування. Ю. Пінчук займався вивченням педагогічної риторики та особливостям педагогічного спілкування. В. Пасинок розробив культуру мовлення педагога.

Мета розвідки полягає у вивченні загальних особливостей спілкування (функцій, етапів, законів), без усвідомлення яких унеможливується успішне професійне педагогічне спілкування, яке, на думку В. Пасинка, «є різновидом ділового спілкування» [1, с. 114].

Для досягнення мети потрібно вирішити такі завдання:

- 1) окреслити значення термінів «спілкування», «педагогічне спілкування»;
- 2) описати функції, які притаманні процесу спілкування;
- 3) проаналізувати закони спілкування;
- 4) виокремити етапи, за якими відбувається процес спілкування.

Виклад основних положень. У науковій літературі є багато значень терміна «спілкування». Це зумовлено багатоманітністю та важливістю цього поняття. Одні науковці розглядають спілкування в контексті його органічної єдності з життям суспільства загалом та безпосередніми контактами людей, інші – як обмін інформацією, взаємодію та сприйняття людьми один одного, ще інші – з погляду мети спілкування. Узагальнюючи різні підходи до проблеми спілкування, можна говорити про багатоаспектний характер цього феномену. Отже, наведемо кілька дефініцій означуваного терміна.

Спілкування – це складний процес встановлення та розвитку контактів між людьми, взаємодії особистостей, в основі якого є обмін думками, почуттями, волевиявленнями з метою інформування [2, с. 77].

Спілкування – взаємні стосунки, діловий дружній зв'язок [3, с. 1368].

Спілкування – це сукупність зв'язків і взаємодій людей, суспільств, суб'єктів, (класів, груп, особистостей), у яких відбувається обмін інформацією, досвідом, вміннями, навичками та результатами діяльності [4, с. 27].

Як зауважують науковці, спілкування зазвичай спрямоване на досягнення певного результату, вирішення конкретної проблеми або реалізацію професійної цілі. Воно є необхідною умовою будь-якої діяльності. Через процес спілкування відбувається навчання й вихо-

вання людини, засвоєння нею різних видів соціального досвіду, норм і правил поведінки, традицій і звичаїв.

Педагогічне спілкування, на думку В. Пасинка, – це взаємодія суб'єктів педагогічного процесу, спрямована на суттєві зміни властивостей, станів і поведінки її учасників [13, с. 114]. Результатом такої комунікативної взаємодії педагога з учнями, студентами, їхніми батьками, членами педагогічного колективу є оптимізація навчально-виховного процесу.

Як і будь-який інший суспільний процес, спілкування виконує певні функції. Функції спілкування (від лат. *function* – виконання, здійснення) – це зовнішній вияв властивостей спілкування, ті завдання, які воно реалізує у процесі діяльності індивіда в соціумі.

Відомий фахівець з теорії та практики спілкування Ф. Бацевич виокремлює такі функції спілкування (його твердження стосуються також і педагогічного спілкування):

- контактну (створення атмосфери обопільної готовності передавати і сприймати інформацію та підтримувати зв'язок до завершення акту спілкування);
- інформаційну (обмін інформацією, запитаннями і відповідями);
- спонукальну (заохочення адресата до певних дій);
- координаційну (узгодження дій учасників спілкування);
- пізнавальну (адекватне сприйняття і розуміння змісту повідомлень);
- емотивну (обмін емоціями, почуттями, переживаннями);
- налагодження стосунків (розуміння свого місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних стосунків);
- регулятивну (залежно від мети, яку ставить перед собою адресант, він і організовує своє спілкування, дотримується певної стратегії й тактики) [4, с. 28].

Проте слід зауважити, що у процесі спілкування, зокрема і педагогічного, усі ці функції взаємодіють, що і дає нам підстави говорити про спілкування як систему. А кожна система функціонує за своїми законами. У спілкуванні ці закони залежать від індивідуальних психологічних особливостей її учасників, закономірностей процесу спілкування. Вони нежорсткі, змінні та мають національну специфіку.

Щоб краще зрозуміти про що йдеться, розгляньмо деякі з них.

Закон дзеркального розвитку: співрозмовники автоматично і підсвідомо наслідують стиль один одного. Наприклад, якщо спілкування починається агресивно – то і відповідь така ж; якщо хтось говорить пошепки, інші мимоволі звертають на це увагу і зменшують гучність голосу. Дія закону спостерігається і тоді, коли один зі співбесідників,

наприклад, педагог, починає посміхатися. Цей закон дає змогу налагодити добрі стосунки між співрозмовниками, тобто є одним із основних положень безконфліктного спілкування учасників навчально-виховного процесу.

Закон залежності ефективності взаємодії від затрачених зусиль: ефективність педагогічного спілкування пропорційна затраченим зусиллям педагога. Щоб досягти успіху у спілкуванні, необхідно застосовувати вербальні та невербальні засоби, дотримуватись законів, правил спілкування, норм етикету тощо. Педагогові варто пам'ятати, що коротко висловлені прохання і розпорядження виконують з меншим бажанням і сприймають як надто категоричні, невивічливі, агресивні.

Закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів: що довше говорить мовець, то більше не уваги й нетерпіння виявляють його слухачі. Ефективне мовлення повинно тривати не довше, ніж 10 хвилин.

Закон зниження рівня інтелекту аудиторії зі збільшенням її чисельності: що більше людей слухає мовця, то нижчим є середній рівень інтелекту аудиторії. З огляду на це мовцеві-педагогу слід брати до уваги кількість слухачів. Найважче переконати одного слухача. Що більша чисельність слухачів, то важче окремій людині мислити логічно, критично зважувати аргументи, приймати рішення. Щодо професійного педагогічного спілкування цю засаду варто пам'ятати під час проведення батьківських зборів чи засідань педагогічного колективу.

Закон комунікативного самозбереження: людина у процесі спілкування намагається зберегти досягнуту нею комунікативну рівновагу. Наприклад, мовець здебільшого утримується від висловлювання своєї думки, яка відрізняється від поглядів решти учасників, тому що хоче уникнути критики або заперечення. Впливом цього закону багато в чому обумовлена комунікативна поведінка у групі: людині простіше пристосуватися до поведінки групи, ніж протистояти їй.

Закон ритму комунікації: співвідношення говоріння і мовчання в мовленні кожної людини – величина постійна. У кількісному вияві вона становить приблизно 1: 23. Отже, людина говорить менше, ніж мовчить. Через недотримання звичного ритму комунікації може з'явитися психічний неспокій, стрес, погіршення настрою і загального стану здоров'я.

Крім того, співвідношення говоріння та мовчання варіює залежно від багатьох чинників, насамперед професійних (педагоги, актори та інші категорії людей говорять більше), вікових (діти та особи похилого віку мають більшу потребу у говорінні, ніж люди середнього

віку), гендерних (жінки прагнуть до розмови більше, ніж чоловіки), національних (мало розмовляють норвежці, шведи, естонці; значно активніше і охочіше спілкуються італійці, іспанці, французи).

Закон мовленнєвого самовпливу: словесне втілення ідеї або емоції відповідно формує у мовця цю ідею або емоцію. Як свідчить досвід, словесне втілення певної думки дає змогу людині впевнитися в ній, остаточно утвердити її для себе. На дії цього закону ґрунтується аутогенне тренування.

Закон довіри до зрозумілих висловлювань: що простіше мовець висловлює свої думки, то краще його розуміють і більше йому довіряють. Розуміння дії цього закону є важливим для професійної риторики педагога, яка, зокрема, полягає у тому, щоб розповісти і переконати у правильності висвітлених положень.

Закон притягування критики: що більше людина вирізняється серед оточення, то більше про неї лихословлять і критикують її вчинки. Дію цього закону психологи пояснюють так: все, що привертає увагу, стає предметом обговорення; зосереджуються ж зазвичай на недоліках людей, які певним способом виділилися з оточення, з метою опустити їх до свого рівня. Відомий американський фахівець з питань ефективного спілкування Д. Карнегі зауважував: «Не критикують лише пеньок від зрубаного дерева, ти ж не можеш стати пнем».

Закон самовиникнення інформації: у разі нестачі інформації в певній групі спілкування інформація самопороджується у вигляді чуток. Один раз виникнувши, вони можуть стати джерелом і поживою для інших чуток і домислів.

Закон модифікації нестандартної поведінки учасників спілкування: якщо співрозмовник у процесі взаємодії порушує норми спілкування, то інший – змушує його змінити комунікативну поведінку. Цей закон конкурує із законом віддзеркалення: перемагає один із них, залежно від ситуації, особистостей учасників, їхніх комунікативних ролей, статусів, психологічних особливостей, емоційних станів тощо.

Закон прискореного поширення негативної інформації: інформація негативного змісту має тенденцію до швидшого поширення, ніж позитивна. Дія цього закону пов'язана з підвищеною увагою людей до негативних факторів, оскільки позитивне швидко починають вважати за норму і перестають обговорювати.

Закон спотворення інформації: будь-яка інформація, яку передають у групі спілкування, спотворюється в процесі її передавання через суб'єктивну інтерпретацію інформації кожною особою-отримувачем і особистісне ставлення до змісту інформації.

Закон емоційної афіліації («зараження»): особи, які перебувають в однаковому емоційному стані, прагнуть об'єднатися в групу і спілкуватися один з одним. Збуджені люди створюють групи і навіть натовпи; люди в поганому настрої шукають друзів по нещастю; веселій людині хочеться проводити час зі схожими до себе людьми. Саме тому педагогові варто озвучувати здебільшого позитивну інформацію і в такий спосіб формувати мікроклімат колективу і сприяти творенню свого образу.

Закон мовленнєвого посилення емоцій: емоційні вигуки посилюють емоцію, яку людина переживає у цей момент. Встановлено, що словесне ствердження емоції посилює її в півтора–два рази.

Закон мовленнєвого поглинання емоцій: у разі послідовної вдумливої розповіді про емоцію, яку людина в певний проміжок часу переживає, ця емоція ніби поглинається мовленням і зникає. Слова наче всмоктують почуття, розчиняють його, забирають в особи. Саме тому люди так люблять скаржитися комусь на життя і дія цього закону повною мірою виявляється в професійній педагогічній діяльності.

Закон емоційного пригнічування логіки: людина втрачає логічність й аргументованість мовлення, перебуваючи в емоційному стані. Це відбувається тому, що в емоційному стані починає домінувати права півкуля головного мозку, яка відповідає за емоції, а ліва, яка відповідає за логіку, розуміння і породження зв'язного мовлення, пригнічена, ніби вимкнена. Саме тому зі збудженою людиною слід спілкуватися спокійно, не сперечаючись, демонстративно погоджуватися, потроху знижуючи рівень її збудженості, заспокоювати, щоб згодом задіяти логіку переконання [4, с. 37–42; 5, с. 66–68].

Знання законів спілкування та вміння їх використовувати необхідні для досягнення успіху у професійній педагогічній комунікації. Крім того, варто зауважити, що кожен процес спілкування складається з кількох етапів, які перед початком спілкування слід продумувати з метою підвищення ефективності спілкування. Розгляньмо ці етапи.

1. Ретельна підготовка до спілкування. Цей етап передбачає: складання плану майбутньої розмови; збирання відомостей з предмета спілкування та їх систематизація; умотивування аргументів на користь своєї позиції та контраргументів іншої сторони; обґрунтування свого варіанта вирішення проблеми та розгляд реакції співрозмовника.

2. Орієнтування в ситуації та встановлення контакту, тобто початок спілкування. На цьому етапі важливо: дбати про створення доброзичливої атмосфери спілкування (доцільно поговорити про спільні інтереси, сказати щось приємне співрозмовникові); не протиставляти себе співрозмовникові; демонструвати повагу й увагу до співрозмов-

ника (доброзичливий погляд і усмішка допоможуть установити контакт); уникати критики, зверхності та негативних оцінювань.

3. Обговорення питання. На цьому етапі доцільно дотримуватися таких правил: лаконічно й дохідливо викладати інформацію; уважно вислуховувати співрозмовника і намагатися адекватно сприймати те, про що він говорить; пам'ятати, що для спілкування, зокрема педагогічного, характерне діалогічне, а не монологічне мовлення; аргументувати свою позицію: наводити переконливі докази. Як зазначають науковці, «педагогічний діалог – це дія в педагогічному процесі, яка створює можливість для кожного її учасника самовизначитися в спілкуванні» [1, с. 116].

4. Ухвалення рішення. Щоб прийняти правильне рішення, варто: запропонувати кілька варіантів вирішення проблеми; уважно вислухати аргументи співрозмовника щодо можливого рішення; визначити за настроєм співрозмовника момент завершення процесу спілкування й запропонувати варіант ухвалення рішення; не виявляти роздратування, навіть якщо мети не було досягнуто, намагатися триматися впевнено.

5. Вихід із контакту. Відповідно до етикетних правил, ініціатива завершення розмови за статусної несиметричності учасників спілкування має належати особі жіночої статі, людині, старшій за віком, вищій за соціальним становищем. Наприкінці спілкування варто підсумувати результати зустрічі, попрощатися і висловити надію на подальші взаємини і спільну діяльність [6, с. 215–217].

Висновки. Спілкування має дуже важливе значення у житті людини, зокрема у залученні її до суспільного життя, до активної життєдіяльності, а успішне спілкування, як взаємодія між людьми, є основою результативної діяльності у будь-якій сфері людського буття. Для того, щоб володіти мистецтвом спілкування, варто знати основні функції та закони спілкування, формувати процес спілкування відповідно до етапів спілкування, що забезпечить успіх комунікативної діяльності та допоможе уникнути небажаних конфліктів. Зважаючи на те, що педагогічне спілкування належить до одного з важливих інструментів впливу на розвиток особистості, то сформовані на належному рівні комунікативні здібності та вміння педагога є одним із показників його фаховості.

---

1. Пасинок В. Г. Основи культури мовлення: навч. посібник / В. Г. Пасинок. – К.: «Вид-во «Центр учбової літератури», 2012. – 184 с.

2. Шевчук С. В. Українська мова за професійним спрямуванням: підручник / С. В. Шевчук. – К.: Алерта, 2012. – 696 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.: іл.

4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник / Ф. С. Бацевич. – К.: Академія, 2004. – 344 с.

5. Правова міжкультурна комунікація: до ЄВРО-2012: навч. посібник / О. Бойко, Н. Казимир, Б. Кравець, С. Кость, Г. Ойцевіч, А. Токарська, О. Фе-дишин, О. Цибух; за заг. ред. д-ра юрид. наук А. Токарської. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – 240 с.

6. Чайка Г. Л. Культура ділового спілкування менеджера: навч. посіб-ник / Г. Л. Чайка. – К.: Знання, 2005. – 442 с.

Липченко Т. С., Кость С. П. Педагогическое общение: особенности, законы, функции

Проанализированы существенные характеристики процесса обмена информацией: приведены значения терминов «общение», «педагогическое общение»; описаны функции, которые присущи процессу общения; исследованы законы общения; указывается на их зависимость от психологических особенностей участников общения, а также закономерностей процесса общения; выделены этапы, согласно которым происходит процесс обмена информацией.

Ключевые слова: *общение, педагогическое общение, процесс общения, собеседник, функции общения, законы общения, этапы общения.*

Lypchenko T. S., Kost' S. P. Pedagogical communication: features, laws, functions

The article analyzes the essential characteristics of the process of information exchange: the meaning of the terms «communication», «pedagogical communication» is highlighted. It is indicated that the ambiguity of the concept of «communication» is due to its importance for a full-fledged human activity. It is noted that the criterion of the effectiveness and success of the professional activity of the teacher is to a certain extent determined by the level of masterful mastery of the word, the culture of speech, the ability to tell the information and convince of its correctness other participants in the educational process. The functions as an external manifestation of the properties of communication, those tasks that it realizes in the process of activity of the individual in society, which are inherent in the process of communication, namely: contact, informational, stimulating, coordination, cognitive, emotional, relationship formation, regulatory are described.

The laws of communication (the law of the mirror development of communication, the law of the dependence of the effectiveness of interaction on the efforts spent, the law of progressive growth, the impatience of listeners, the law of reducing the level of intelligence of the audience with an increase in its number, the law of communicative self-preservation, the law of the rhythm of communication, the law of speech self-interaction) are analyzed. The research

concerns the law of confidence in clear statements, the law of attraction of criticism, the law of self-discovery of information, the law of modification of the non-standard behavior of communicators, the law of accelerated dissemination of negative information, the law of distortion of information, the law of emotional affiliation, speech law to empower emotion, the law of speech of emotions absorption, law of emotional suppression of logic.

Key words: *communication, pedagogical communication, interlocutor, functions of communication, laws of communication, stages of communication.*

Стаття надійшла 21 грудня 2017 р.

УДК 331.102

Н. М. Мрака

РОЛЬ МЕТАФОРИ В АРТ-ТЕРАПІЇ

Розглянуто різнобічне бачення метафори і її роль в арт-терапії. З'ясовано важливість і доцільність використання метафори у психотерапії з огляду на специфіку роботи арт-терапевта. Наведено переваги арт-терапії у роботі з людьми, які перебувають у важких життєвих ситуаціях. Серед ознак арт-терапії зазначено – ресурсність та метафоричність: ресурс як мета і мотивація до арт-терапевтичного втручання, а метафоричність – як відображення внутрішнього світу клієнта у вигляді дотичних до нього життєвих історій.

Ключові слова: *арт-терапія, психотерапевтична метафора, тілесна метафора, вербальна метафора, бібліотерапія, аксіологія метафори, ресурсність, терапевтичні історії.*

Постановка проблеми. Напрямок психотерапії, що перетинається із творчістю, – арт-терапія – у своїй науко-практичній та методологічній роботі послуговується терміном «метафора» доволі часто. Проте дефініція цього терміна потребує чіткого осмислення і регламентованості. Крім того, поняття «тілесна метафора» теж є відкритою системою, бо користуються нею в роботі не лише тілесно-орієнтовані психотерапевти.

Стан дослідження. Метафора – поняття, що використовується і психологами, психотерапевтами, і філософами та літературознавцями, культурологами. Тому вважаємо доцільним розглядати його під різним кутом, але основне навантаження з дослідження метафори лежить на філософському підґрунті, оскільки появу самого терміну пов'язують із іменем Аристотеля, який наполягав на феномені переносу за принципом аналогії. Дослідження метафори у сучасному психо-